

SLOVENSKÉ NÁRODNÉ
STREDISKO
PRE ĽUDSKÉ PRÁVA

Revízia dotazníka o podpore demokratických hodnôt medzi stredoškolskou mládežou.

Validalizácia vybraných položiek

Názov: **Revízia dotazníka o podpore demokratických hodnôt medzi stredoškolskou mládežou. Validizácia vybraných položiek**

Vydalo:

Slovenské národné stredisko pre ľudské práva, Bratislava, 2023

Autorky:

Mgr. Radka Vicenová, PhD.

Mgr. Zuzana Juščáková, PhD.

Za obsah a jazykovú úpravu zodpovedajú autorky.

Grafická úprava:

Kovidesign

Kamila Černáková

Fotografie použité v tejto publikácii sú ilustračné a boli riadne licencované z freepik.com

ISBN: **978-80-99917-92-8**

Obsah

Úvod	4
1. Zhrnutie základných zistení správy Podpora demokratických hodnôt medzi stredoškolskou mládežou (2022)	5
2. Limity a nejasnosti dotazníka o postojoch stredoškolákov a stredoškoláčok	9
3. Metodológia	10
4. Výsledky a zistenia	17
4.1 Kvantitatívne vyhodnotenie doplňujúceho zisťovania	18
4.2 Položky viažuce sa na <i>antielitizmus</i>	19
4.3 Položky viažuce sa na <i>antisemitizmus</i>	23
4.4 Položky viažuce sa na <i>nacionalizmus</i>	28
Záver	38
Zdroje	40
Zoznam grafov a tabuliek	42
Príloha 1: Dotazník dopytovania na problematické položky	44
Príloha 2: Návrh na zmeny vo formuláciách dotazníka v šiestich položkách pre ďalšie zisťovanie	47

Úvod

Jednou z kľúčových činností Slovenského národného strediska pre ľudské práva (ďalej ako „Stredisko“) ako národnej ľudskoprávnej inštitúcie je oblasť vzdelávania o ľudských právach. Zároveň Stredisko považuje za dôležité pravidelne vyhodnocovať postoje mladých ľudí k aktuálnym témam súvisiacim s ľudskými právami a ich uplatňovaním na Slovensku a analyzovať ich vývoj. V tejto súvislosti v roku 2022 uskutočnilo výskum názorov a postojov stredoškolskej mládeže v snahe hlbšie pochopiť mechanizmy a okolnosti, ktoré prispievajú k ich radikalizácii (Slovenské národné stredisko pre ľudské práva, 2022).

- 4 Hlavným výskumným nástrojom v roku 2022 bol autorský dotazník *Postoje*, ktorého charakteristiku a teoretické východiská detailne uvádza výskumná správa *Podpora demokratických hodnôt medzi stredoškolskou mládežou* (Slovenské národné stredisko pre ľudské práva, 2022, s. 10-12). Položky dotazníka *Postoje* boli formulované ako **párové položky** (10 + 10 položiek) tak, aby obsahovo pokrývali štyri definičné aspekty extrémizmu: nacionalizmus, xenofóbiu, autoritarizmus, antielitizmus. Zároveň reflektovali dve formy prejavov: kognitívnu a behaviorálnu. Kognitívna rovina sledovala podporu ideám, ktoré sú naviazané na jednotlivé definičné aspekty extrémizmu, zatiaľ čo behaviorálna rovina sledovala podporu formám aktívneho vyjadrenia týchto postojov, teda podporu aktivít, ktoré tieto názory transformujú do praxe a do konkrétnych prejavov.

Dotazník *Postoje* vyplnilo v roku 2022 984 žiakov a žiačok z 19 gymnázií a 40 stredných odborných škôl. Súbor respondentov a respondentiek (ďalej ako „súbor 2022“) bol reprezentatívny z hľadiska kraja, typu školy, veľkosti školy, pohlavia a veku žiactva. Cieľom tejto krátkej výskumnej správy je na základe doplňujúceho zisťovania prostredníctvom fokusových skupín, realizovaných v roku 2023, poskytnúť detailnejší pohľad na porozumenie kritických položiek dotazníka *Postoje*. Účelom takéhoto zisťovania je nielen ponúknuť dodatočné interpretácie zo spomínanej výskumnej správy a podporiť jej zistenia doplňujúcimi vysvetleniami, ale zároveň poskytnúť alternatívne a spresnené formulácie pre podobné zisťovania v budúcnosti.

Prvá kapitola správy stručne sumarizuje základné zistenia výskumu postojov stredoškolskej mládeže z roku 2022. Druhá kapitola rozoberá vlastnosti dotazníka *Postoje* a identifikuje problematické otázky, čiže kritické položky dotazníka, ktoré vzišli z administrácie v roku 2022. Tretia kapitola podrobnejšie ohraničuje ciele tejto správy spolu s definovaním jej metodologických východísk. Štvrtá kapitola následne kvalitatívne vyhodnocuje obsah problematických položiek a identifikuje problémy v porozumení na základe interakcií vo fokusových skupinách. V závere sú zistenia zhrnuté v podobe návrhov na zmeny položiek pre ďalšie zisťovania.

1. Zhrnutie základných zistení správy *Podpora demokratických hodnôt medzi stredoškolskou mládežou (2022)*

Definičné znaky sledované v správe *Podpora demokratických hodnôt medzi stredoškolskou mládežou* (Slovenské národné stredisko pre ľudské práva, 2022) vychádzali z relevantnej odbornej literatúry, ktorá v súvislosti s (pravicovo) extrémistickou ideológiou zdôrazňuje predovšetkým nacionalizmus a xenofóbiu (Mudde, 2007; Rooduijn, 2014; Saull, 2015; Minkenberg, 2013; Castelli Gattinara & Pirro, 2019), autoritarizmus (Rooduijn, 2014) a antielitizmus (Mudde, 2007; Rooduijn, 2014). Formy prejavy vychádzali primárne z odbornej literatúry venujúcej sa faktorom radikalizácie (Hansen & Olsen, 2019; Bhui, Warfa, & Jones, 2014) či tzv. push a pull faktorom (Vergani, Iqbal, Ilbahar, & Barton, 2020).

Jedným z kľúčových zistení bolo oslabené presvedčenie o demokratických princípoch, prípadne váhavá a nedostatočne vyhranená podpora demokracie. Jednoznačný príklon k extrémistickému pólu bol pozorovaný iba pri malom počte respondentov a respondentiek, čo však neznamená, že zvyšok respondentov a respondentiek jednoznačne inklinoval k opačnému, demokratickému pólu. Naopak, výsledky ukázali, že prodemokratická orientácia mladých ľudí nie je dostatočne silná a stabilná. Vo všeobecnosti sa postoj žiakov a žiačok pohybovali v strede sledovanej škály.

Pri aspektoch antielitizmu a nacionalizmu stredoškolskí a stredoškolské inklinovali k

extrémistickému pólu výraznejšie než pri autoritarizme a xenofóbii. Potvrdzujú sa teda teoretické predpoklady, že z pohľadu pravícovo extrémistickej rétoriky je aspekt nacionalizmu kľúčovou zložkou. Stredisko preto zdôrazňuje, že jedným z kľúčových zameraní výchovno-vzdelávacích aktivít by malo byť zvyšovanie porozumenia o nebezpečenstve, ktoré predstavujú nacionalistické postoje pre zachovanie princípov liberálnej demokracie a o ich nekompatibilitate s konceptom ľudských práv a slobôd.

Silný príklon k antielitizmu, ktorý vykazovali stredoškolskí a stredoškolské, zároveň podčiarkuje dlhodobu pozorovanú vysokú mieru nedôvery voči politickej reprezentácii, prípadne posilňovanie rétoriky postavenej na odmietaní politických elít či zaužívaných pravidiel a inštitúcií. Zároveň príklon k antielitizmu podporil hypotézy o protestnom voličskom hlase a znamená zásadnú výzvu do blízkej budúcnosti, keďže stredoškolskí a stredoškolské sa už čoskoro budú môcť zúčastniť volieb.

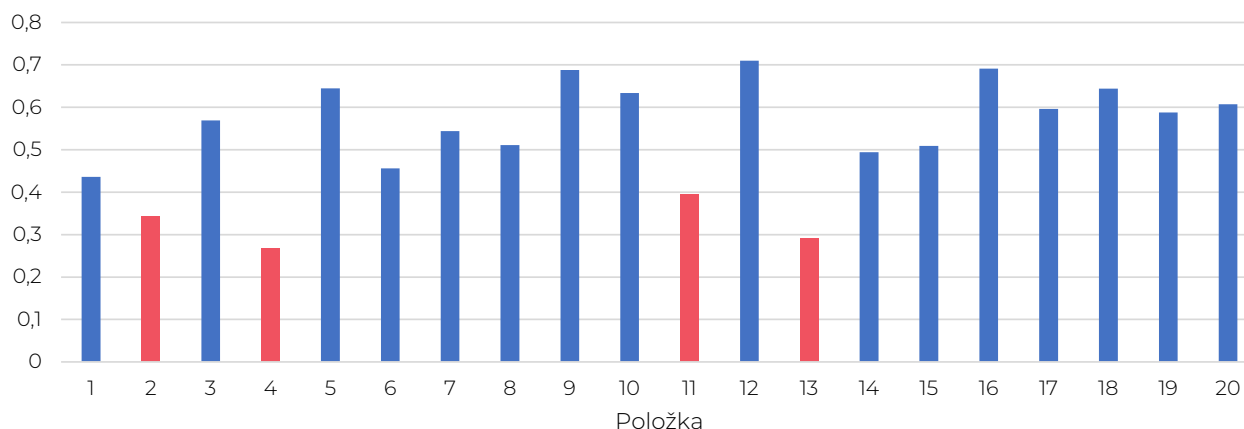
Ako najvýraznejšie faktory korelujúce s príklonom k extrémistickému postojovému pólu sa ukázali typ školy a pohlavie. Rizikovou skupinou s výrazným príklonom k extrémistickému postojom boli vo väčšej miere žiaci a žiačky stredných odborných škôl než gymnázií a väčší chlapci než dievčatá.

2. Limity a nejasnosti dotazníka o postojoch stredoškólkov a stredoškólkáčok

Pred zberom dát v roku 2022 bol návrh dotazníka *Postoje*¹ pilotovaný v náhodnom výbere 73 žiakov a žiačok z troch stredných škôl. Počas pilotného testovania bola sledovaná zrozumiteľnosť výrokov, ako aj to, či výroky korešpondujú s definičnými aspektami, ktoré majú sledovať. Na základe pilotného testovania boli niektoré z formulácií v dotazníku pred finálnym zberom dát upravené. Po ukončení administrácie boli jednotlivé položky a dotazník ako celok podrobené položkovej analýze s cieľom overiť psychometrické vlastnosti dotazníka a tomu podriadiť silu záverečných zistení. Štatistické overovania preukázali veľmi dobrú reliabilitu dotazníka XY, $CR_{\text{alfa}} = 0,894$.

Medzipoložková korelácia potvrdila uspokojivú koncíznosť dotazníka *Postoje*, avšak identifikovala 4 položky, ktoré k nej nepripievajú (Graf 1). Nízka medzipoložková korelácia indikuje, že daná položka do dotazníka z nejakého dôvodu nezapadá. Kľúčové je preto správne identifikovať, či je formulácia takejto položky natoľko odlišná, že ju nevnímajú respondenti a respondentky správne, alebo existuje iný dôvod narušenia kompatibility s dotazníkom. Kritickými z pohľadu medzipoložkovej korelácie sú položky 4, 13, 2 a 11. Tieto dve dvojice položiek skúmajúce aspekty anti-semitizmu a antielitizmu sa preto ukazujú ako problematické.

Medzipoložková korelácia $r \in (0, 1)$

6

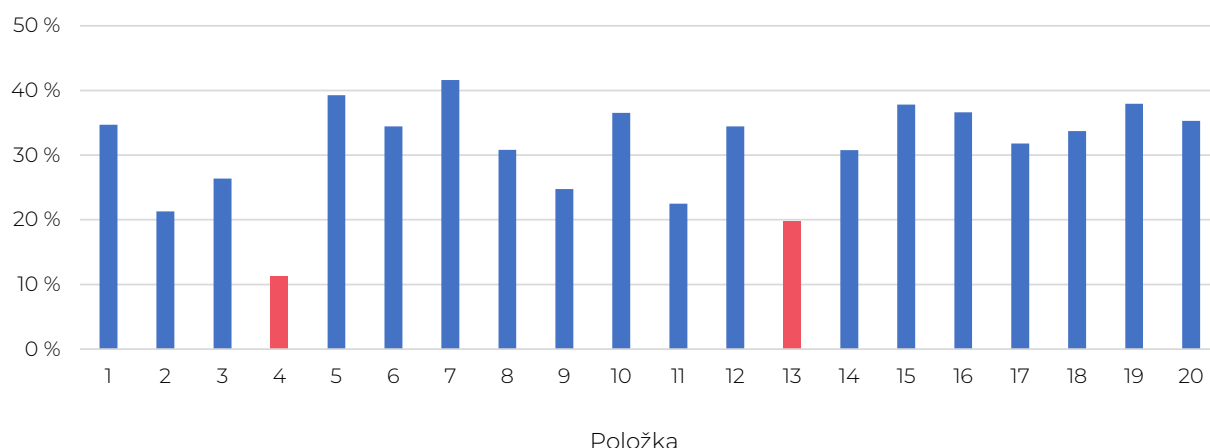
Graf 1 Medzipoložková korelácia v dotazníku *Postoje*

Nízke hodnoty citlivosti položiek, čiže ich nedostatočnej rozlišovacej sily, sa objavili v prípade dvoch položiek. *Postoje* respondentiek a respondentov najlepšie rozlišovali položky 7, 5, 19, 15, 16, 10, 20, 1, 6; naopak, najmenej citlivé boli položky 4 a 13 (Graf

2). Položky 4 a 13 (antielitizmus) združila aj faktorová analýza. To naznačuje nevyhnutnosť preskúmania okolností tohto zistenia, ale aj zváženia nahradenia pôvodných formulácií lepším znením.

¹ Úplné znenie položiek, ich poradie a označenie je uvedené v Prílohe 2.

Citlivosť položiek

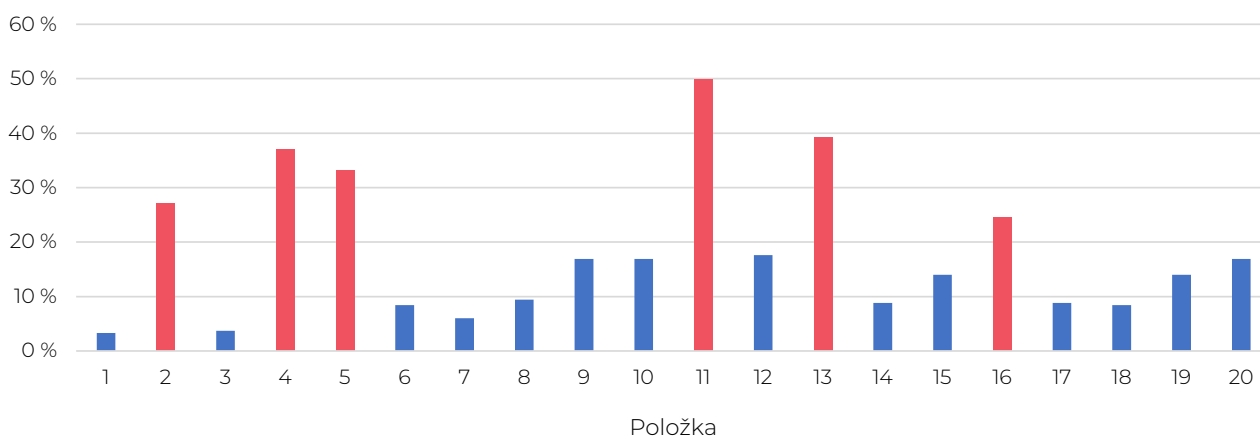

Graf 2 Miera citlivosti jednotlivých položiek dotazníka *Postoje*

Zistený bol aj vysoký podiel odpovedí „neviem“ v prípade 6 položiek (Graf 3). Voľba „neviem“ sa v gymnáziách vyskytovala v 12,7 % zo všetkých odpovedí a v prípade

SOŠ to bolo 17,8 %. Tieto rozdiely boli štatisticky významné, ale vecne len mierne. Rozdiely podľa pohlavia vo frekvencii odpovede „neviem“ neboli identifikované.

Nezodpovedanosť - voľba "neviem"

Graf 3 Početnosť odpovedí „neviem“ v dotazníku *Postoje* podľa položiek dotazníka

Z korelácie medzi niektorými párovými položkami vyplýva, že vysoko nezodpovedaná položka nemala žiadnu alebo len zanedbateľnú koreláciu so svojou párovou položkou, ktorá mala relatívne vysokú zodpovedanosť ($r_{2,11} = 0,093$; $r_{4,13} = 0,146$). Iné kritické párové položky dosahujú miernu až stredne vysokú koreláciu aj ($r_{8,16} = 0,304$; $r_{5,12} = 0,509$) práve vďaka relatívne vysokej nezodpovedanosti oboch, napríklad pri položkách 2 a 11.

Dvojica položiek 4 a 13 bola zameraná na antielitizmus na Slovensku aj v Európskej únii. Odpovede v týchto dvoch položkách z pohľadu respondentiek a respondentov boli navzájom nesúladné.

Otázna miera informovanosti sa ukazuje aj v prípade položky 16. Len mierna korelácia s položkou 8 naznačuje, okrem iného, rôznorodé postoje k rómskej menšine.

Overovanie konštruktívnej validity dotazníka *Postoje* ukázalo, že niektoré položky nie vždy korelujú s pôvodným zaradením do definičných aspektov extrémizmu podľa teoretického modelu, čo naznačuje, že voľbu odpovedí mohli ovplyvniť sekundárne faktory, ako aj to, že definičné aspekty extrémizmu zadefinované v tejto štúdii nie je možné izolovať a často spolu súvisia.

3. Limity a nejasnosti dotazníka o postojoch stredoškólkov a stredoškólačok

Identifikácia limitov dotazníka *Postoje* a kritických položiek vyžadovala overenie miery porozumenia obsahu a formulácií problematických položiek, s cieľom navrhnúť revidovanú formuláciu pre potenciálne budúce zisťovania postojov žiakov a žiačok stredných škôl. Pozornosť bola zameraná primárne na to, či vybrané problematické položky boli pre cieľovú skupinu jasné a zrozumiteľné, ale aj na to, či porozumenie otázkam alebo použitým slovám zodpovedalo zámeru, s akým dané tvrdenie bolo formulované.

Na základe syntézy nedostatkov a limitov položiek uvedených vyššie bolo určených šesť položiek, ktoré boli následne overované prostredníctvom fokusových skupín, realizovaných v máji a júni 2023. K štyrom položkám, ktoré sa ukázali ako problematické pri medzipoložkovej analýze, boli s cieľom overenia výsledkov pridané aj dve položky, ktoré sa zameriavali na aspekt nacionalizmu, ktorý sa v pôvodnom zisťovaní v roku 2022 ukázal ako kľúčový.

- Dve párové položky viažuce sa na *antielitizmus*.
  4. Inštitúcie Európskej únie v Bruseli zohľadňujú hlas bežných ľudí.
  13. Zrušil/a by som všetky inštitúcie, lebo sú ovládané zákulisnými záujmovými skupinami a neslúžia bežným ľuďom.
- Dve párové položky viažuce sa na *antisemitizmus*.
  2. Židia majú privilegované postavenie v spoločnosti.
  11. Keby som bol/a premiérom, prijal/a by som dôrazné opatrenia, aby ľudia ako George Soros neovládali našu ekonomiku.
- Dve párové položky viažuce sa na *nacionalizmus*.
  1. Zákony prijímané v Slovenskej republike by mali vyhovovať hlavne Slovákom, čiže občanom slovenskej národnosti.
  14. Ak by niekto v Slovenskej republike verejne znevažoval slovenský národ, bol/a by som ochotný/á sa fyzicky pobiť.

Cieľom analýzy interakcií vo fokusových skupinách bolo zistiť, do akej miery žiaci a žiačky porozumeli formulácii daných položiek/tvrdení a ich obsahu, a či toto porozumenie korešponduje s výskumným zámerom, s ktorým boli dané tvrdenia formulované. V snahe uľahčiť komunikáciu, slobodnú diskusiu a formulovanie vlast-

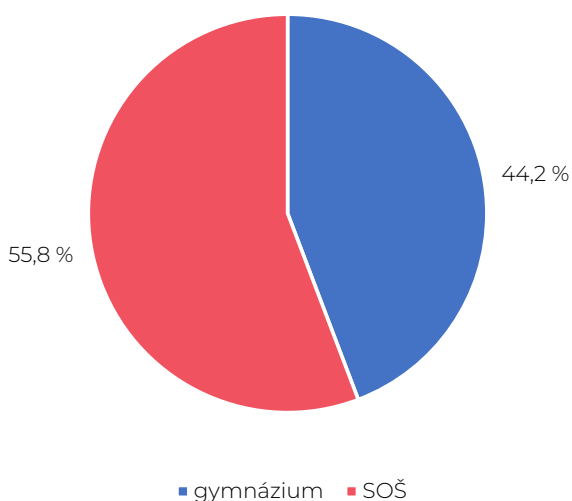
ných názorov bola umožnená aj písomná forma odpovede prostredníctvom záznamového hárku, čo následne umožnilo výsledky analyzovať kvalitatívnymi aj kvantitatívnymi analytickými metódami. Citácie z odpovedí respondentov a respondentiek sú v správe uvádzané doslovne a bez úprav.

Výsledkom analýzy fokusových skupín preto je:

- posúdenie vierohodnosti výsledkov dotazníkového prieskumu v roku 2022;
- revízia dotazníka *Postoje* pre budúce použitie.

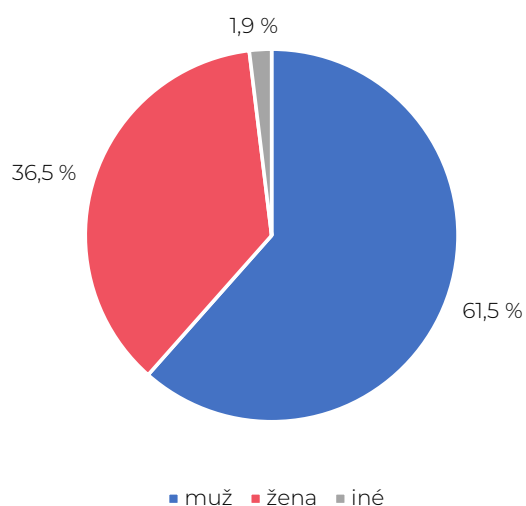
Typ školy

Graf 4 Rozdelenie vo fokusových skupinách podľa typu školy

Do fokusových skupín bolo zapojených šesť škôl zo západného Slovenska, z ktorých tri sa svojimi strednými hodnotami vo výskume v roku 2022 priblížili najbližšie k extrémistickému pólu a tri školy mali najbližšie k demokratickému pólu (Graf 4).

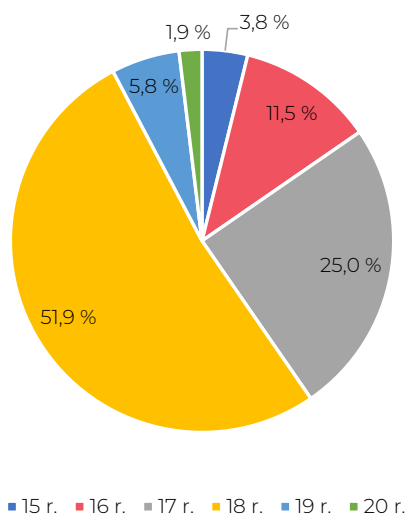
Respondenti a respondentky podľa pohlavia

Graf 5 Rozdelenie vo fokusových skupinách podľa pohlavia

Celkovo sa zisťovania zúčastnilo 52 žiakov a žiačok (Graf 5) vybraných tak, aby boli zastúpené všetky skupiny podľa prospechu. Ich výber nebol teda úplne náhodný a reprezentatívny, a to ani z hľadiska veku (Graf 6).

Vek respondentov a respondentiek

Graf 6 Rozdelenie vo fokusových skupinách podľa veku

4. Výsledky a zistenia

4.1 Kvantitatívne vyhodnotenie doplňujúceho zisťovania

Rozdiely v postojoch podľa pohlavia sa nepreukázali, okrem tvrdenia 14, kde chlapci zaujali viac demokratické postoje než dievčatá. Rozdiely podľa typu školy boli štatisticky významné v tvrdeniach 14, 13, 2 a v celkovom skóre v zmysle viac demo-

kratických postojov žiactva gymnázií než SOŠ. Frekvencie odpovedí (Tabuľka 1-6) navyše potvrdzujú predpoklad, že aj v komunikácii bol pozorovateľný vytrvalejší prístup a rozhladenosť žiakov a žiačok gymnázií než SOŠ.

Tabuľka 1 Je pre Vás tvrdenie 4. *Inštitúcie Európskej únie v Bruseli zohľadňujú hlas bežných ľudí. zrozumiteľné? Viete odpovedať bez zaváhania?*

Typ strednej školy		N	%
gymnázium	Bez odpovede	2	8,7
	Áno	18	78,3
	Nie	3	13,0
SOŠ	Bez odpovede	3	10,3
	Áno	20	69,0
	Nie	6	20,7

10

Tabuľka 2 Je pre Vás tvrdenie 13. *Zrušil/a by som všetky inštitúcie, lebo sú ovládané zákulisnými záujmovými skupinami a neslúžia bežným ľuďom. zrozumiteľné? Viete odpovedať bez zaváhania?*

Typ strednej školy		N	%
gymnázium	Bez odpovede	1	4,3
	Áno	17	73,9
	Nie	5	21,7
SOŠ	Bez odpovede	4	13,8
	Áno	15	51,7
	Nie	10	34,5

Tabuľka 3 Je pre Vás tvrdenie 11. *Keby som bol/a premiérom, prijal/a by som dôrazné opatrenia, aby ľudia ako George Soros neovládali našu ekonomiku. zrozumiteľné? Viete odpovedať bez zaváhania?*

Typ strednej školy		N	%
gymnázium	Bez odpovede	1	4,3
	Áno	16	69,6
	Nie	6	26,1
SOŠ	Bez odpovede	2	6,9
	Áno	14	48,3
	Nie	13	44,8

Tabuľka 4 Je pre Vás tvrdenie 2. *Židia majú privilegované postavenie v spoločnosti. zrozumiteľné? Viete odpovedať bez zaváhania?*

Typ strednej školy		N	%
gymnázium	Bez odpovede	1	4,3
	Áno	18	78,3
	Nie	4	17,4
SOŠ	Bez odpovede	4	13,8
	Áno	20	69,0
	Nie	5	17,2

Tabuľka 5 Je pre Vás tvrdenie 1. *Zákony prijímané v Slovenskej republike by mali vyhovovať hlavne Slovákom, čiže občanom slovenskej národnosti. zrozumiteľné? Viete odpovedať bez zaváhania?*

Typ strednej školy		N	%
gymnázium	Áno	1	4,3
	Nie	22	95,7
SOŠ	Áno	3	10,3
	Nie	26	89,7

Tabuľka 6 Je pre Vás tvrdenie 14. *Ak by niekto v Slovenskej republike verejne znevažoval slovenský národ, bol/a by som ochotný/á sa fyzicky pobiť. zrozumiteľné? Viete odpovedať bez zaváhania?*

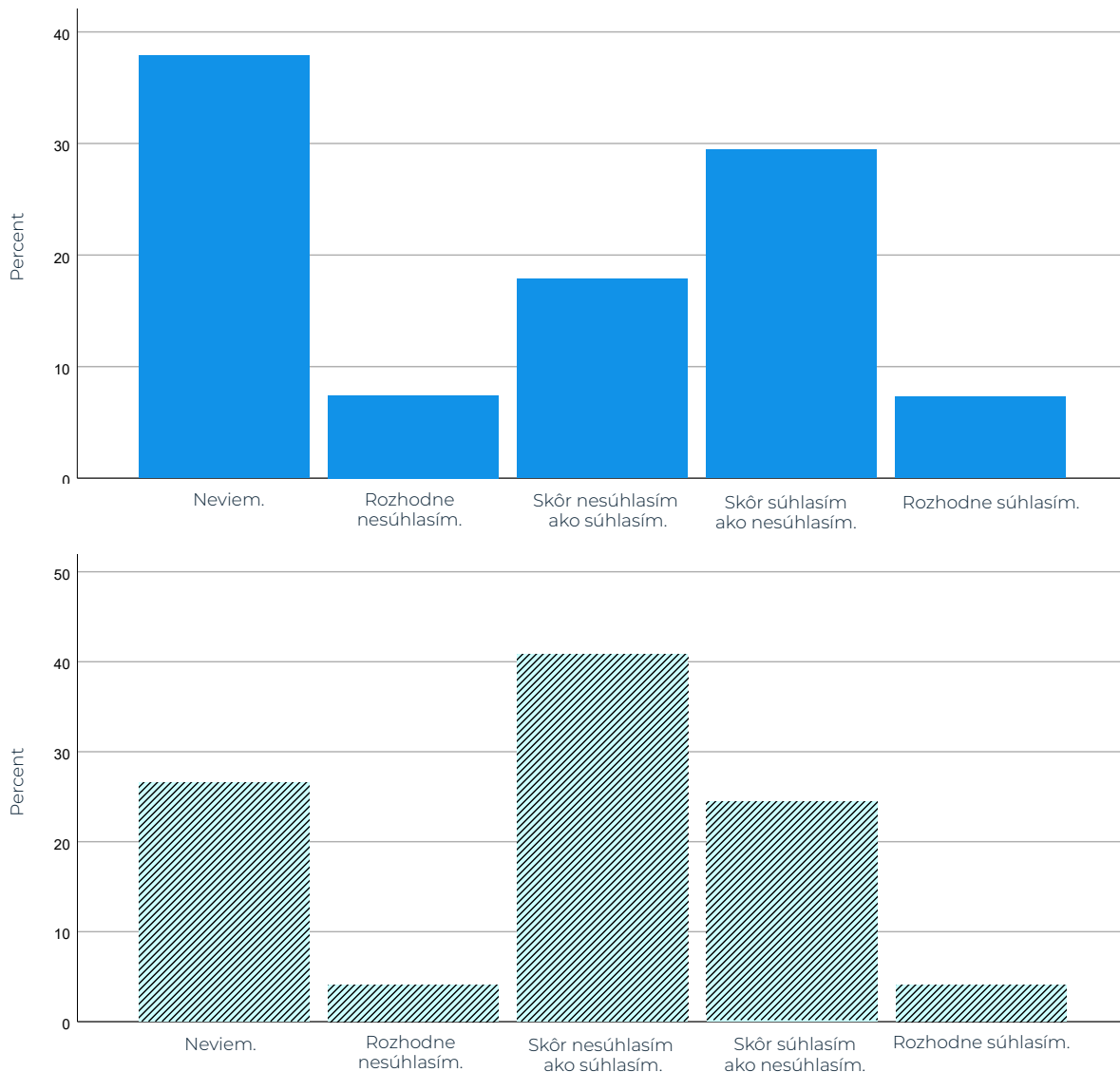
Typ strednej školy		N	%
gymnázium	Bez odpovede	21	91,3
	Áno	2	8,7
	Nie	2	6,9
SOŠ	Bez odpovede	23	79,3
	Áno	4	13,8
	Nie	6	20,7

4.2 Položky viažuce sa na antielitizmus

Položky viažuce sa na antielitizmus a populizmus vychádzajú z predpokladu odmietavých až nenávisných postojov k elitám z rôznych oblastí, napr. z politickej, spoločenskej, odbornej či akademickej. Mali ambíciu identifikovať nedôveru k inštitúciám v protiklade k záujmom „bežných ľudí“. Položky sa zameriavali na postoje k inštitúciám Európskej únie ako symbolu

európskych elít so záujmami v protiklade k záujmom „bežných ľudí“ (kognitívna rovina). Zároveň pokrývali postoje k rušeniu inštitúcií na základe predpokladu, že takéto inštitúcie uprednostňujú záujmy elít („záujmových skupín“) pred záujmami „bežných ľudí“ (behaviorálna rovina), a to v súlade s populistickým antagonistickým delením na elity a bežných ľudí.

Položka č. 4. Inštitúcie Európskej únie v Bruseli zohľadňujú hlas bežných ľudí. (kognitívna rovina)

Graf 7 Porovnanie rozloženia odpovedí na položku 4 dotazníka *Postoje v súbore 2022* a fokusových skupinách 2023

Položka mala viacero problematických elementov. Porozumenie zneniu a obsahu položky a schopnosť odpovedať bez zaváhania deklarovalo 73,1 % opýtaných, „nie“ uviedlo 17,3 % a 9,6 % sa nevyjadrilo. Analýzou interakcií vo fokusových skupinách bolo spoľahlivé pochopenie identifikované u 48,1 % a nepochopenie u 48,1 % respondentov a respondentiek. V odpovediach z fokusových skupín je možné pozorovať prevažne menej rozhodné postoje. Vecnú odpoveď na to, čo by potrebovali vedieť, aby mohli zaujať jasnejší postoj, uviedlo iba

32,7 % respondentov a respondentiek. To naznačuje, že problematika EÚ je pre dve tretiny pomerne vzdialená a nezrozumiteľná, a preto môžu mať ťažkosti pomenovať, aké informácie a vedomosti im chýbajú. Potvrďuje to aj miera znalosti, aké inštitúcie EÚ v Bruseli sídlia. Až 57,7 % účastníkov a účastníčok fokusových skupín neodpovedalo alebo uviedlo odpoveď „neviem“².

Respondenti a respondentky sa pri tvrdení 4 vyjadrili, že im nie je jasné slovo inštitúcia („vysvetliť čo je inštitúcia“, „potrebova-

² Parlament EÚ bol spomenutý 18 krát; Európska komisia 2 krát; Rada EÚ 2 krát, iné inštitúcie, napr. NATO, OSN, Európska banka po 2 krát.

la by som vedieť čo sú inštitúcie“) a tiež, že na zodpovedanie otázky by potrebovali upresnenie toho, o ktoré inštitúcie sa jedná („momentálne si neviem presne spomenúť, kt. inštitúcie EÚ sú v Bruseli“). Zatiaľ čo v kontrolnej otázke sa ako inštitúcia v Bruseli najčastejšie spomínal Európsky parlament, v inej kontrolnej otázke časť respondentov a respondentiek taktiež vyjadrila neistotu („parlament EÚ? Neviem ako sa to presne nazýva, iba že tam je nejaká zradačka“) a v mnohých prípadoch označovali aj také inštitúcie, ktoré relevantné nie sú, prípadne sú relevantné len čiastočne (napr. *ministerstvá*, NATO, OSN). Súčasne sa medzi odpoveďami objavovali vyjadrenia naznačujúce nedostatočné povedomie alebo nedostatok informácií a vedomostí o téme Európskej únie („potrebovala by som vedieť viac o žití v Bruseli v tomto smere“, „ako funguje hlasovanie v európskej únii“, „nesledujem situáciu v EU parlamente“, „potrebovala by som byť oboznámená s nejakými rozhodnutiami, ktoré sa v Bruseli vyhlásili a taktiež nejaký overený prieskum názorov bežných ľudí“).

Za „bežných ľudí“ respondenti a respondentky považovali taktiež široké spektrum aktérov, a to napríklad na základe toho, či sú alebo nie sú priamo zaangażovaní v politike („ľudia mimo inštitúcie, politiku“, „občan, alebo občania národa, ktorých tieto rozhodnutia priamo zasahujú“, „ľudia, čo

nie sú aktívni v politickom živote“, „bežní ľudia sú takí ľudia, kt. v štáte nezastávajú vysoké funkcie a nemajú vysoko nadpriemerný plat“, „ľudia nezapletení do politiky; ľudia, ktorí nemajú moc na ovplyvnenie politiky“), prípadne na základe výšky príjmu („obyčajní ľudia, s normálnou mzdou, nie politici“, „stredná sociálna vrstva - nie veľmi bohatí ľudia“, „ľudia strednej a nižšej triedy, tí, ktorí sú naprogramovaní systémom, aby nekládli otázky, konzumovali neobmedzené množstvo produktov a pracovali väčšinu svojho života“) alebo, naopak, definovaní všeobecne bez jasne odlišujúcich kritérií („väčšina obyvateľstva, pracujúca trieda“, „ľudia z mesa a kostí okolo nás“, „my všetci“, „bežní smrteľníci“) či zdefinovaní cez kritérium „normálnosti“ („Normálni ľudia, ktorí chodia do práce majú rodinu dom, atď... (Nie sú ničím výnimoční“)“).

Len 17,2 % respondentov a respondentiek označilo konkrétne výrazy, ktoré sú nezrozumiteľné alebo ťažko zrozumiteľné.³ Vysvetlenie výrazu „bežní ľudia“ podalo 38,5 % v zmysle finančného postavenia a politického vplyvu. Konotáciu „bežní ľudia“ spoľahlivo pochopilo 38 % respondentov a respondentiek. Výsledky teda naznačujú, že v pôvodnom tvrdení č. 4 sa nepodarilo docieľiť navodenie antielitárskeho postoja postaveného na protiklade *bežní ľudia* versus *elity*.

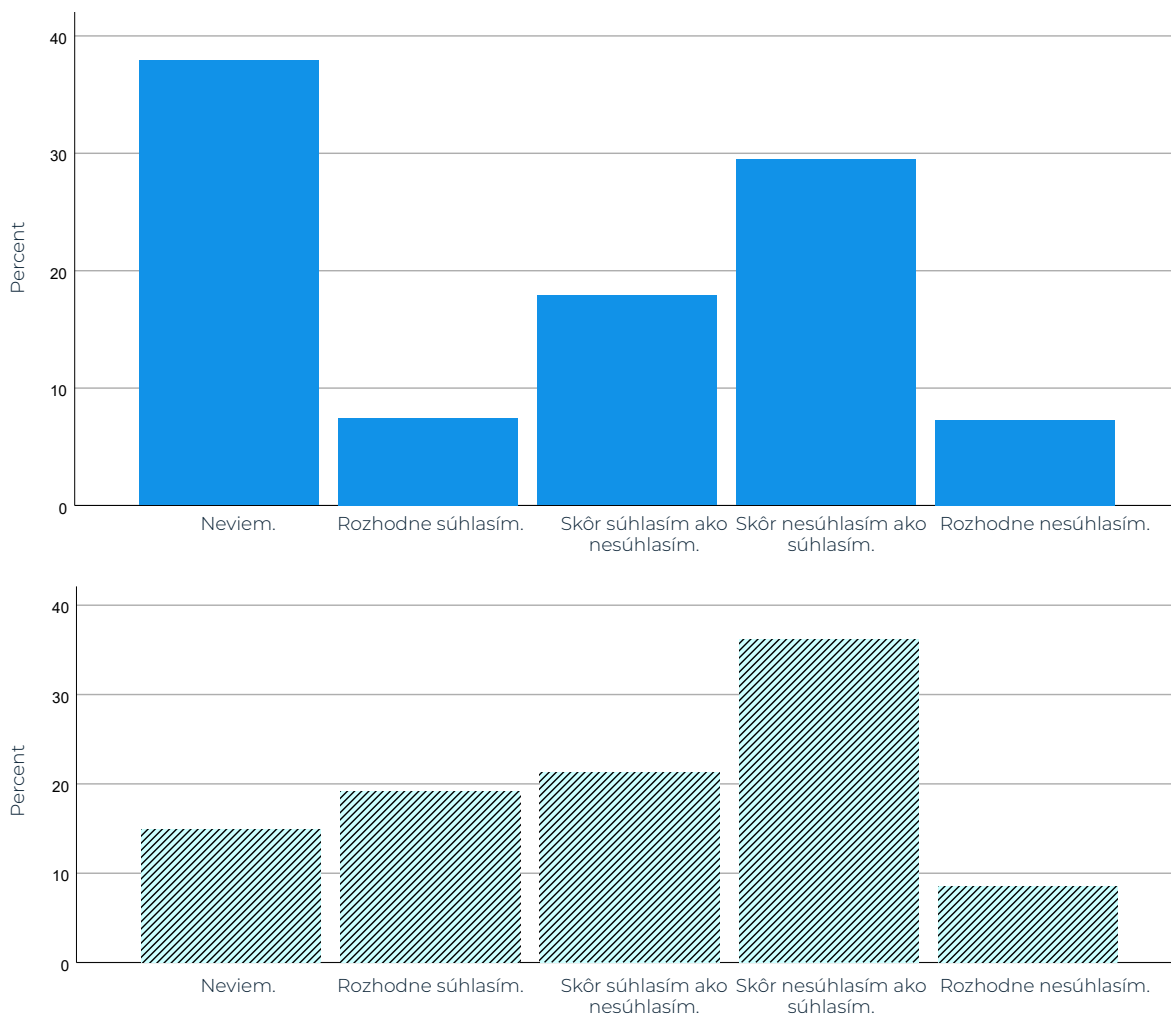
Návrh úpravy položky č. 4:

Predstavitelia Európskej únie v Bruseli nerozhodujú pre bežných ľudí, ktorí ich volili, ale pre seba.

Rozhodne nesúhlasím, zohľadňujú záujmy bežných ľudí.	Skôr nesúhlasím, väčšinou nezohľadňujú záujmy bežných ľudí.	Skôr súhlasím, rozhodujú väčšinou pre seba.	Rozhodne súhlasím, rozhodujú len pre seba.
---	--	--	---

³ Označenie konkrétnych výrazov v spojitosti s „inštitúcia“, resp. „inštitúcie Európskej únie“ 3x; v spojitosti so „zohľadňujú“ 2x; v spojitosti s „bežní ľudia“ 4x.

Položka č. 13. Zrušil/a by som všetky inštitúcie, lebo sú ovládané zákulisnými záujmovými skupinami a neslúžia bežným ľuďom. (behaviorálna rovina)

Graf 8 Porovnanie rozloženia odpovedí na položku 13 dotazníka *Postoje* v súbore 2022 a fokusových skupinách 2023

Takmer 62 % respondentov a respondentiek prehlásilo, že tvrdeniu 13 rozumejú a vedia odpovedať bez zaváhania, 29 % prehlásilo, že nerozumejú a nevedia odpovedať bez zaváhania. Piati (9,6 %) neodpovedali. Vo fokusových skupinách oproti súboru z roku 2022 výrazne poklesla frekvencia odpovedí „neviem“, čo mohlo byť spôsobené diskusiou o výrazoch „bežní ľudia“ a „inštitúcie“ v predchádzajúcej položke. Zároveň narástol počet tých, ktorí by všetky inštitúcie rozhodne zrušili.

Iba 23,1 % respondentov a respondentiek uviedlo výraz alebo výrazy, ktorým nerozumeli. Išlo najmä o slová alebo slovné spojenia „bežní ľudia“, „inštitúcie“, „záujmové

skupiny“, a „zákulisné záujmové skupiny“. Pojem *inštitúcia* sa potvrdil ako problematický aj v druhej otázke zameranej podobným smerom. Ako mätúce sa ukázalo slovné spojenie *zákulisné záujmové skupiny* či slovo *všetky* použité v tomto kontexte.

Pod inštitúciou respondenti a respondentky v kontrolnej otázke okrem tých politických (napr. *ministerstvo, úrad, orgán moci, vláda, parlament*) rozumeli aj inštitúcie v širšom zmysle (napr. *škola, firma, obchodné spoločnosti*), prípadne v iných posunutých významoch („*vyššie postavená skupina ľudí*“, „*budova plná ľudí, kt. rozhodujú*“, „*vysoko postavené skupiny ľudí ktoré majú vplyv v európe a vo svete*“, „*ústav, ktorý sa*

niečim zaoberá“, „prvé slovo mi napadlo nejaká budova“). Z toho zároveň vyplývalo aj zmätočné pochopenie spojené s použitým slovom všetky („či všetky znamená NAOZAJ všetky, alebo len tie, kt. sú s najväčšou pravdepodobnosťou ovplyvňované“, „úplne všetky? Alebo iba niektoré? Zrušiť všetky mi príde nereálne“, „nezrušil by som všetky inštitúcie, iba tie najhoršie“).

Pojem „záujmové skupiny“ taktiež vyvolal neistotu zo strany respondentov a respondentiek, najmä z hľadiska rozdielného vnímania toho, koho by označili za takú skupinu (napr. politici, politické strany, banky, mafia, medzinárodné fondy, podnikatelia, kriminálne skupiny, LGBTQI+ menšina), alebo vyjadrili neistotu ohľadom ich fungovania („potrebovala by som vedieť viac o „zákulisných záujmových skupinách“ a ich fungovaní“, „Predošlú históriu korupcie v týchto inštitúciách, taktiež ako ich predošlé rozhodnutia a celkovo všetky predošlé činy počas ich vlády“, „možno presnú definíciu „zákulisnými záujmovými skupinami“ lebo v takto uvedenom znení mi to znie ako konšpiračná otázka“, „či sú alebo nie sú inštitúcie ozaj ovládané takými prapodivnými skupinami“).

Návrh úpravy položky č. 13:

Verejné inštitúcie, ktoré sú ovládané záujmami elít a neslúžia bežným ľuďom, by som zrušil/a.

Rozhodne nesúhlasím, verejné inštitúcie by som v žiadnom prípade nezrušil/a.	Skôr nesúhlasím, verejné inštitúcie by som skôr nezrušil/a.	Skôr súhlasím, verejné inštitúcie by som v istých prípadoch zrušil/a.	Rozhodne súhlasím, verejné inštitúcie ovládané záujmami elít by som zrušil/a.
---	--	--	--

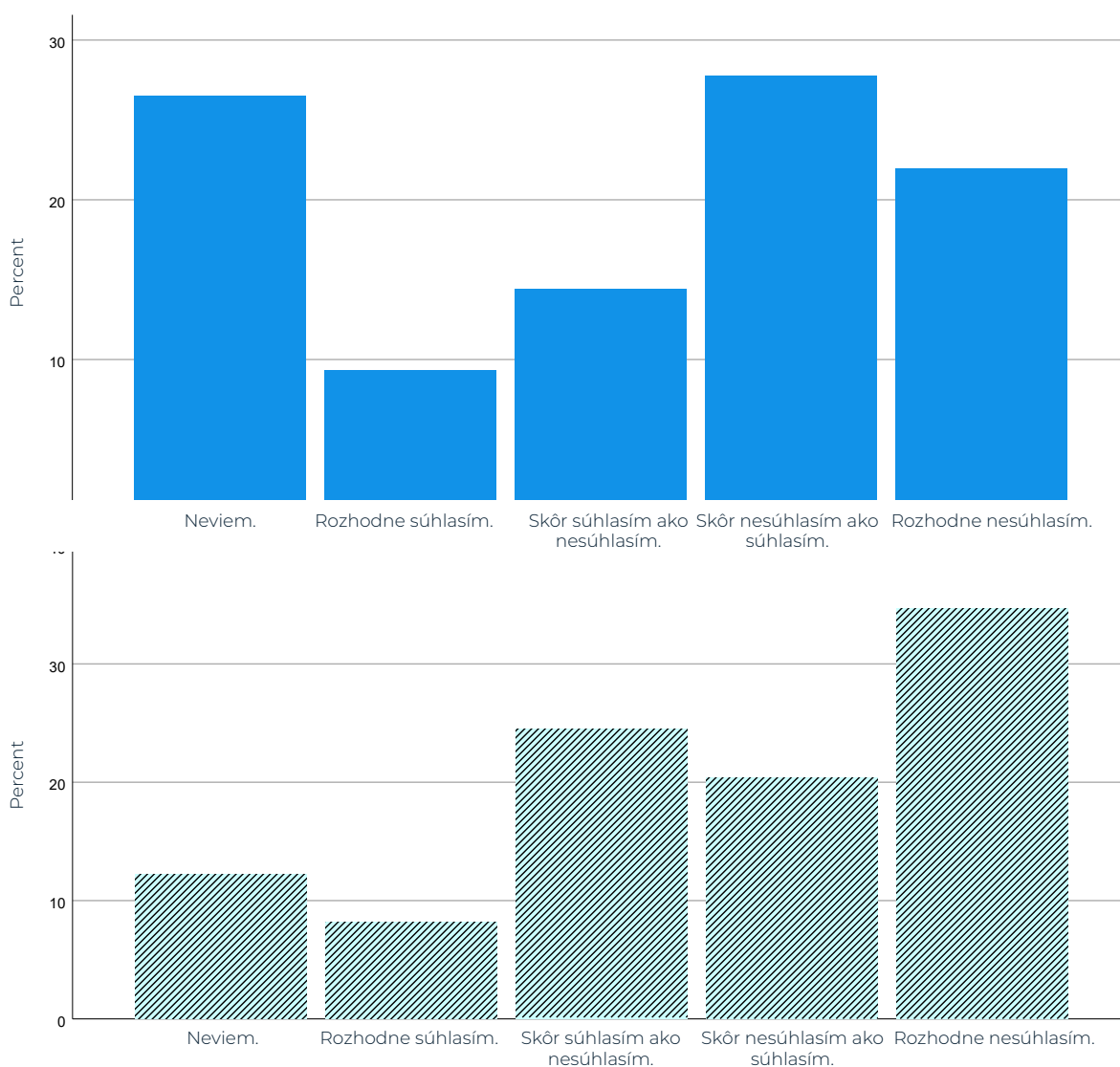
4.3 Položky viažuce sa na antisemitizmus

Položky viažuce sa na antisemitizmus boli sformulované prostredníctvom priameho tvrdenia o privilegovanom postavení židovskej menšiny (kognitívna rovina), ale aj prostredníctvom ochoty vykonať konkrétne kroky smerujúce k eliminovaniu údaj-

Na otázku, čo by potrebovali vedieť, aby mohli zodpovedne zaujať postoj, označilo odpoveď „nič“, žiadnu odpoveď alebo irelevantné odpovede 51 % respondentov a respondentiek.

Príčiny nezodpovedanosti alebo voľby vynútenej odpovede teda môžu kombinovať nedostatok informácií, nezáujem o politické dianie, ale aj zodpovedný prístup pri voľbe „neviem“ z dôvodu, že si svoju nedostatočnú informovanosť uvedomujú. Ak predpokladáme, že 7,7 % (resp. 5,8 %) respondentstva rozumelo tvrdeniu 13 a rozhodlo sa pre odpoveď „rozhodne by som zrušil/a...“ (resp. „rozhodne by som nezrušil/a...“), tak výsledok v súbore z roku 2022 - 7,4 % - môžeme považovať za validný. Možnosť „rozhodne by som zrušil/a...“ však zvolila aj veľká časť tých, pri ktorých nebolo možné identifikovať, či rozumejú tvrdeniu 13. Problematické sú aj vnútorné voľby „skôr by som ...“, ktoré sú oproti vonkajším viac frekventované v súbore 2022 ako aj vo fokusových skupinách, či už respondenti tvrdeniu 13 rozumeli alebo nie.

Položka č. 2. Židia majú privilegované postavenie v spoločnosti. (kognitívna rovina)

16

Graf 9 Porovnanie rozloženia odpovedí na položku 2 dotazníka *Postoje v súbore 2022* a fokusových skupinách 2023

Porozumenie a schopnosť odpovedať bez zaváhania deklarovalo 73,1 %, odpoveď „nie“ uviedlo 17,3 % a neodpovedalo 9,6 % respondentov a respondentiek. Problematický slovný výraz uviedlo iba 6 respondentov a respondentiek, týkal sa predovšetkým postavenia v spoločnosti a privilegovanosti. Zvýšený podiel postoja „skôr súhlasím ako nesúhlasím“ (23,1 %) sa nedá jednoznačne pripísať antisemitickým postojom.

Z odpovedí stredoškolákov a stredoškolačok v doplňujúcom zisťovaní vyplýva, že znížená miera zrozumiteľnosti otázky je do značnej miery spôsobená nízkym porozumením slovu „privilegovaný“. Zatiaľ čo časť

respondentov a respondentiek slovo podčiarkla ako nezrozumiteľné, odpovede ďalších naznačili odlišné chápanie tohto slova v nadväznosti na testujúcu otázku, kto je podľa nich v našej spoločnosti privilegovaný. Medzi odpoveďami sa vyskytovali, napríklad, skupiny ľudí na základe bohatstva (napr. bohatí ľudia, mafia, podnikatelia), na základe postavenia (*prezidentka, premiér, politici, politici vládnej strany, poslanci, ľudia v službách štátu, ľudia s konexiami*), či skupiny obyvateľstva na základe rôznych charakteristických znakov, patriaci k väčšinovej (*Slováci, katolíci, občania bielej pleti, heterosexuálni muži*) alebo aj menšinovej spoločnosti (*LGBT+, občania tmavšej farby pleti, Rómovia, Ukrajinci*).

Účelom dotazníkového prieskumu v roku 2022 bolo zisťovať touto položkou mieru antisemitizmu ako špecifickej formy xenofóbie. Preto aj vo fokusových skupinách bolo cieľom identifikovať mieru zastúpenia pozitívnych, neutrálnych alebo negatívnych postojov respondentstva voči xenofóbii a antisemitizmu, ktoré však v niektorých prípadoch boli pomerne váhové kvôli nižšiemu porozumeniu položke

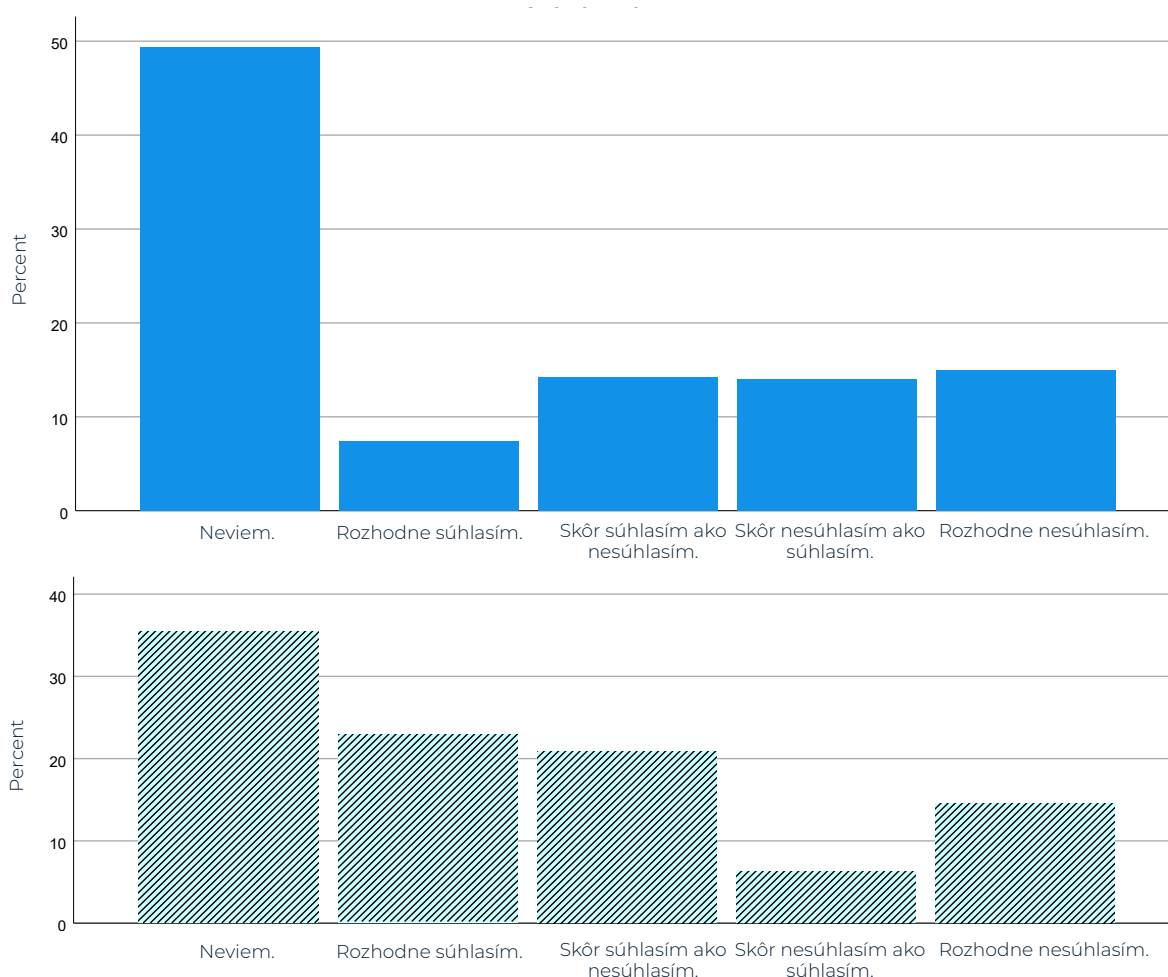
(napr. či hovoríme o náboženskej alebo etnickej skupine, prípadne či hovoríme o Židoch na Slovensku alebo v Izraeli a pod.). Pre kvantitatívny výskum v budúcnosti je preto možné uvažovať aj o rozlišovaní možností „neviem sa rozhodnúť“ a „neviem, nezaujímam sa“ a zohľadnení rozlíšenia týchto dvoch možných odpovedí v kódovaní.

Návrh úpravy položky č. 2:

Židovská menšina má väčší vplyv na dianie v spoločnosti ako iní ľudia.

Rozhodne nesúhlasím.	Skôr nesúhlasím ako súhlasím	Skôr súhlasím ako nesúhlasím	Rozhodne súhlasím.
----------------------	------------------------------	------------------------------	--------------------

Položka č. 11. Keby som bol/a premiérom, prijal/a by som dôrazné opatrenia, aby ľudia ako George Soros neovládali našu ekonomiku. (behaviorálna rovina)

Graf 10 Porovnanie rozloženia odpovedí na položku 11 dotazníka Postoje v súbore 2022 a fokusových skupinách 2023

Iba 57,7 % odpovedí z fokusových skupín uviedlo, že rozumejú a vedia bez zaváhania odpovedať, 36,5 % odpovedalo „nie“ a neodpovedalo 5,8 % respondentov a respondentiek. Váhavosť je v porovnaní s odpoveďami v súbore 2022 miernejšia. Krajné odpovede mierne prevyšujú vnútorné voľby, najmä tie bližšie demokratickému pólu. Postoj „neviem“ naznačuje, že 32,7 % buď nerozumie otázke, nevie sa rozhodnúť pre zodpovednú odpoveď, alebo nepozná osobu, na ktorú otázka smeruje.

Najfrekventovanejšie bol ako neznámy výraz v tvrdení označený „Gerorge Soros“, ale aj slovo „premiérom“ a „dôrazné opatrenia“. Na otázku, „Ktoré slovo Vám napadlo ako prvé, keď ste si prečítali meno „George Soros“?“ odpovedalo z porozumením 46,2 %, z toho 25 % s negatívnym významom a 53,8 % opýtaných nevedelo alebo neodpovedalo, o koho ide.

18

Najväčší problém sa teda ukázal pri položke viazanej na osobu Georga Sorosa ako zosobnenie moderných antisemitských prejavov. Použité tvrdenie vychádzalo z antisemitských konšpiračných teórií o osobe Georga Sorosa, o ktorom je známe, že je židovského pôvodu, v súvislosti s predstavami o riadení svetových politik alebo ekonomík. Tvrdenie je zároveň možné považovať za vysoko aktuálne z toho dôvodu, že sa takéto vyjadrenia dostali aj do vyjadrení najvyšších politických pred-

stavitel'ov. Odpovede respondentov a respondentiek však naznačovali neznalosť týchto súvislostí, prípadne nedostatočný prehľad a nedostatočné prepojenie Georga Sorosa s jeho židovským pôvodom.

Medzi respondentmi a respondentkami teda prevládala neznalosť mena a osoby, prípadne bol George Soros identifikovaný chybné (napr. ako politik, premiér či mafián). Zároveň sme však aj v prípade odpovedí, ktoré Georga Sorosa poznali, identifikovali ďalšiu rovinu nedostatočnej informovanosti. Týkala sa deklarovaných medzier v politických („*až tak sa v politike nevyznám*“, „*poznať slov. parlament*“, „*širší politický prehľad*“, „*čo je za zákulisím*“) a ekonomických otázkach („*viac o vedení našej ekonomiky*“, „*či našu ekonomiku ozaj ovláda človek ako je on*“) či o Georgovi Sorosovi ako takom („*viac informácií o spomínanom Sorosovi a jeho pôsobení*“, „*Potreboval by som vedieť, kto George Soros je, ako ovplyvňuje chod našej ekonomiky a celkovo si o ňom spraviť okienko - aký človek je*“).

Aj v tomto prípade sa objavili odpovede, ktoré priamo reflektovali korupciu ako zásadný problém, ako boli napríklad vyjadrenia, že naša ekonomika je riadená „*skorumpovanými politikmi*“, „*mafiau*“, „*zlodejmi (politikmi)*“ alebo „*ľuďmi, ktorí vykrádajú tento štát*“.

Návrh úpravy položky č. 11:

Keby som bol premiér, vyhnal by som všetkých židov z politiky. (Úplná výmena tvrdenia si vyžaduje ďalšie pilotné testovanie pred definitívnym zaradením do revidovaného dotazníka.)

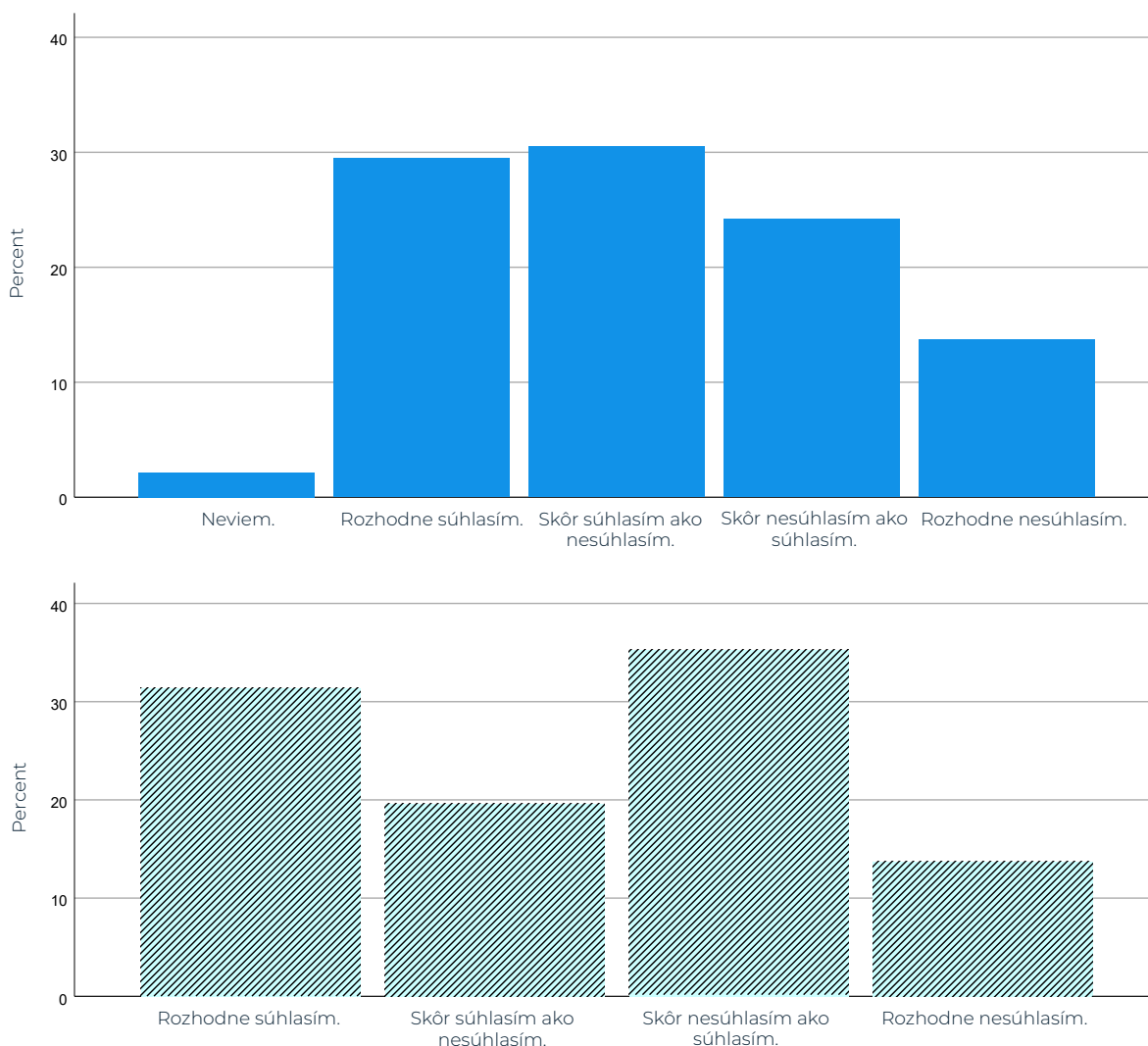
Rozhodne nesúhlasím.	Skôr nesúhlasím ako súhlasím	Skôr súhlasím ako nesúhlasím	Rozhodne súhlasím.
----------------------	------------------------------	------------------------------	--------------------

4.4 Položky viažuce sa na nacionalizmus

Položky viažuce sa na nacionalizmus obsahovali dve rôzne situácie: dôležitosť faktoru národnosti v legislatívnom procese (kognitívna rovina) a nevyhnutnosť ag-

resívneho, prípadne násilného konania v prípade znevažujúceho vyjadrovania sa v reakcii na identitu viažucu sa na národnosť (behaviorálna rovina).

Položka č. 1. Zákony prijímané v Slovenskej republike by mali vyhovovať hlavne Slovákom, čiže občanom slovenskej národnosti. (kognitívna rovina)

Graf 11 Porovnanie rozloženia odpovedí na položku 1 dotazníka *Postoje* v súbore 2022 a fokusových skupinách 2023

Vo fokusovej skupine v tejto položke, podobne ako v súbore 2022, pozorujeme opatrnosť. Vyjadrenie skôr súhlasím/skôr nesúhlasím označilo 54,9 % respondentov a respondentiek fokusových skupín, čo je porovnateľné s výsledkami v súbore z roku 2022 (54,7%). Až 92 % opýtaných odpovedalo, že tvrdenie 1 je pre nich zrozumiteľné a vedia naň odpovedať bez zaváhania. Preukázateľné pochopenie tvrdenia 1 však môžeme konštatovať len u 54 % zúčastnených. Účastníci fokusových skupín, ktorí spoľahlivo chápali tvrdenie 1, mali samotné postoje bližšie k demokratickému pólu v podobnom početnom zastúpení ako tí s postojmi bližšími k extrémistickému pólu. Postoje účastníkov fokusových skupín, ktorí nechápali tvrdenie 1, sú viac priklonné ku extrémistickému pólu, avšak rozdiel nie je možné považovať za validný.

20

Tak ako v prípade predchádzajúcich položiek, časť respondentov a respondentiek aj v tomto prípade deklarovala pocit nedostatočného porozumenia téme, prípadne nedostatkov v znalostiach o legislatíve ako aj vo všeobecnom povedomí o legislatívnom procese. Zároveň sa však, podobne ako v prípade iných položiek, vyskytovali aj odpovede, ktoré priamo či nepriamo naznačovali, že dôvodom nezodpovedania otázok je neznalosť z dôvodu nízkeho alebo žiadneho záujmu o

politické dianie („*vôbec nesledujem také veci, neviem*“; „*potreboval by som vedieť viac o zákonoch*“, „*potrebovala by som sa viac hýbať v tejto problematike*“).

Ako potenciálne problematická sa taktiež ukazuje limitovaná schopnosť časti respondentstva rozlíšiť občianstvo a národnosť. Nejasnosť a neistota ohľadom toho, na čo z toho je otázka mierená, sa objavovala aj v prípade respondentov a respondentiek, ktoré podľa ďalších indikátorov otázku pochopili správne („*Slováci sú obyvatelia SR alebo národ*“, „*aké percento menšín tu na území slovenskej republiky máme; či sú občania z tejto menšiny taktiež občanmi Slovenska - či teda majú len rozdielnu národnosť*“).

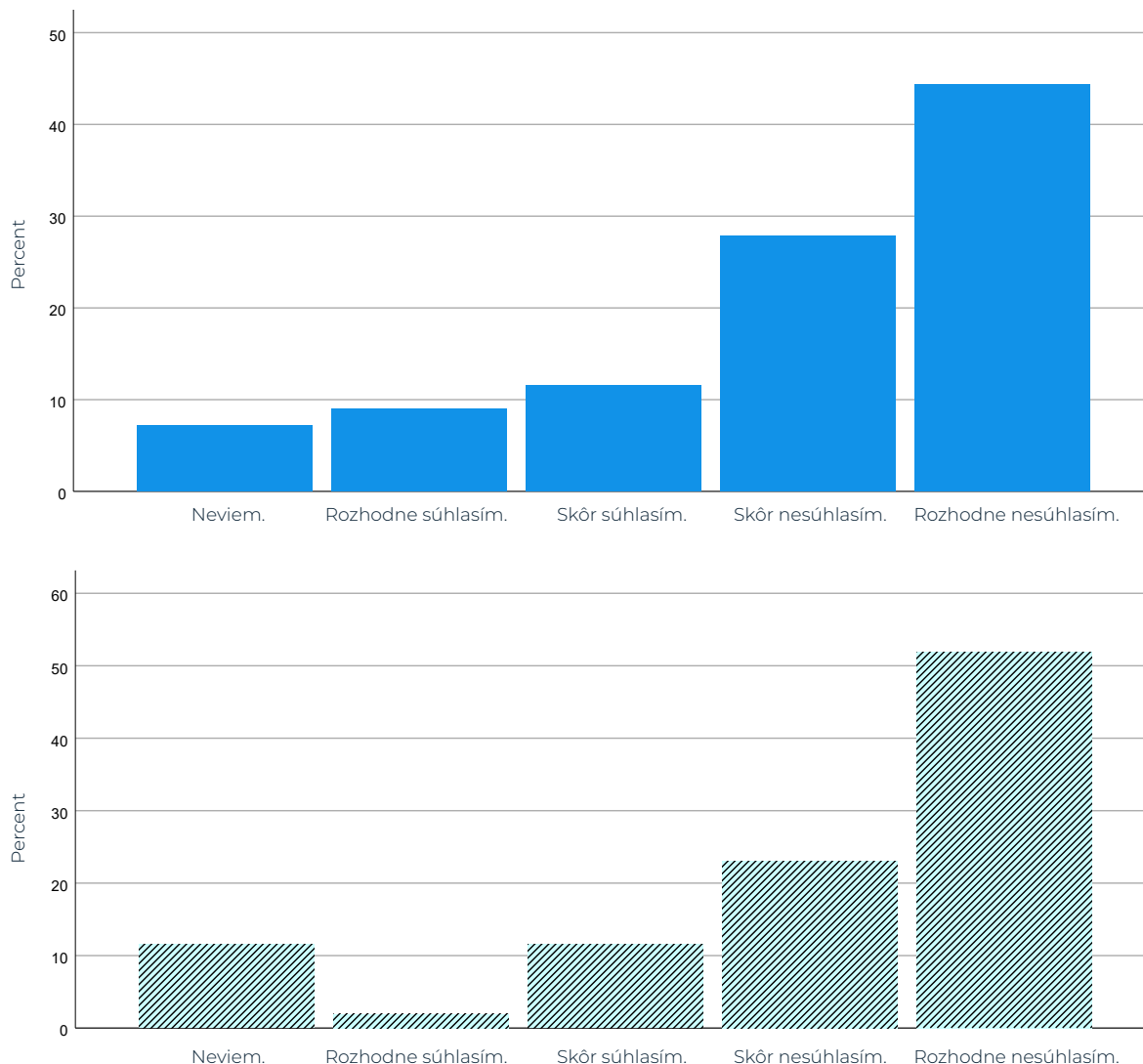
V neposlednom rade sa tiež ukázalo, že pre niektorých respondentov a respondentky sa tvrdenie nedá aplikovať všeobecne a univerzálne, ale že závisí od toho, ktorej oblasti sa daný zákon týka. To naznačuje nevyhnutnosť usmerniť tvrdenie konkrétnym príkladom na elimináciu takýchto nejasností („*ako tie zákony vyzerajú, čo obsahujú*“, „*Najmä to, o aký druh zákona sa jedná a čo si predstavujete pod pojmom „zákony pre Slovákov“*“, „*Musel by som najprv tie zákony vidieť, no ja si myslím, že by mali byť zákony v našej krajine mierené na všetkých občanov.*“).

Návrh úpravy položky č. 1:

Zákony na Slovensku by mali vyhovovať v prvom rade ľuďom slovenskej národnosti, a až potom menšinám.

Rozhodne nesúhlasím, zákony musia platiť pre všetkých občanov SR rovnako, bez ohľadu na národnostnú príslušnosť.	Skôr nesúhlasím, väčšina zákonov by mala vyhovovať všetkým občanom SR, bez ohľadu na národnostnú príslušnosť.	Skôr súhlasím, väčšina zákonov by mala vyhovovať hlavne ľuďom slovenskej národnosti.	Rozhodne súhlasím, zákony na Slovensku musia vyhovovať hlavne ľuďom slovenskej národnosti.
--	---	--	--

Položka č. 14. Ak by niekto v Slovenskej republike verejne znevažoval slovenský národ, bol/a by som ochotný/á sa fyzicky pobiť. (behaviorálna rovina)

Graf 12 Porovnanie rozloženia odpovedí na položku 14 dotazníka *Postoje v súbore 2022* a fokusových skupinách 2023

Úplné porozumenie zneniu a obsahu tvrdenia 14 je možné konštatovať u 80,8 % účastníkov a účastníčok fokusových skupín a úplné neporozumenie u 9,6 %.

Najväčším otáznikom sa v tomto prípade ukázalo slovo znevažovať, ktoré v odpovediach respondentov a respondentiek vyvolávalo najviac nejasností. Aj v prípade správneho identifikovania alternatívnych slov (najčastejšie uvádzané boli slová ako *zneuctiť, znehodnocovať* či *urážať*), sa v dotazníkoch často vyskytovala požiadavka na špecifikovanie, akým spôsobom dochádza k znevažovaniu, v akom kontexte, intenzite alebo v akej situácii k nemu do-

chádza, prípadne aj kto znevažuje („*Potreboval by som vedieť ako vážne občan znevažuje slovenský národ a či jeho slová majú vplyv na ostatných občanov, pri ich bežnom živote*“, „*v akej situácii dôjde k tomuto znevažovaniu*“, „*Potreboval by som vedieť čo tým dotyčná osoba myslí*“).

V odpovediach respondentov a respondentiek sa však vyskytovalo aj to, že tvrdenie o znevažovaní si nie vždy jasne interpretovali v nadväznosti na národnostný aspekt. Okrem národnostne motivovaných (napr. „*Ak by niekto verejne opovrhoval Slovenskom, jej symbolmi*“, „*Nepravdivé tvrdenia o spoločnosti v určitých národoch,*

znevažovanie určitých historických pamiatok“, „paródie na slovenskú hymnu“), sa v chápaní respondentov a respondentiek objavovali napríklad aj politicky motivované príklady („hocikedy sú politici v telke“, „momentálne slovné útoky na prezidentku a neustále psychické nátlaky jej smerom“, „aktivita slovenských poslancov“, „všetky rozhodnutia proti vôli občanov“, „asi pri politike najviac“), historické príklady („počas ČSR, najmä prvej, kedy sa silne

prejavoval čechizmus“, „pri maďarizácii Slovákov“, „v minulosti Rakúsko-Uhorsko“), športové príklady („častokrát aj keď len prehráme obyčajný zápas, niek. ľudí to vedie k haneniu sk národa“, „Majstrovstvá sveta v ľadovom hokeji“ ale napríklad aj korupčné správanie („kauza gorila“, „parlament – korupcia“) To naznačuje nevyhnutnosť ďalšieho konkretizovania výroku v snahe podčiarknuť tento kľúčový bod.

Návrh úpravy položky č. 14:

Kvôli urážkam na adresu slovenského národa by som bol/a ochotný/á sa aj pobiť.

Rozhodne by som sa nepobil/a.	Skôr by som nebol/a ochotný/á pobiť.	Skôr by som bol/a ochotný/á pobiť.	Rozhodne by som sa pobil/a.
-------------------------------	--------------------------------------	------------------------------------	-----------------------------

4. Závěry

Cieľom tejto krátkej výskumnej správy bolo na základe doplňujúceho zisťovania nadväzujúceho na výskum postojov stredoškolskej mládeže v roku 2022 poskytnúť detailnejší pohľad na porozumenie kritických položiek dotazníka *Postoje*. Prostredníctvom fokusových skupín bolo testovaných šesť vybraných položiek z pô-

vodného dotazníka *Postoje*, pri ktorých boli identifikované najzásadnejšie limity.

Na základe analýz interakcií žiakov a žiačok vo fokusových skupinách sú návrhy na revidované znenie šiestich položiek dotazníka *Postoje* nasledovné:

Pôvodné položky v dotazníku <i>Postoje</i>	Návrh revidovaných položiek
1. Zákony prijímané v Slovenskej republike by mali vyhovovať hlavne Slovákom, čiže občanom slovenskej národnosti.	1. Zákony na Slovensku by mali vyhovovať v prvom rade ľuďom slovenskej národnosti, a až potom ostatným menšinám.
2. Židia majú privilegované postavenie v spoločnosti.	2. Židovská menšina má väčší vplyv na dianie v spoločnosti ako iní ľudia.
4. Inštitúcie Európskej únie v Bruseli zohľadňujú hlas bežných ľudí.	4. Predstavitelia Európskej únie v Bruseli nerozhodujú pre bežných ľudí, ktorí ich volili, ale pre seba.
11. Keby som bol/a premiérom, prijal/a by som dôrazné opatrenia, aby ľudia ako George Soros neovládali našu ekonomiku.	11. Keby som bol premiér, vyhnal by som všetkých židov z politiky.
13. Zrušil/a by som všetky inštitúcie, lebo sú ovládané zákulisnými záujmovými skupinami a neslúžia bežným ľuďom.	13. Štátne inštitúcie, ktoré sú ovládané záujmami elit a neslúžia bežným ľuďom, by som zrušil/a.
14. Ak by niekto v Slovenskej republike verejne znevažoval slovenský národ, bol/a by som ochotný/á sa fyzicky pobiť.	14. Kvôli urážkam na adresu slovenského národa by som bol/a ochotný/á sa aj pobiť.

Interakcie vo fokusových skupinách priniesli niekoľko zásadných pozorovaní, ktoré je potrebné zohľadniť pri revidovanej verzii dotazníka *Postoje* v prípade opakovaného testovania. Ukázalo sa, napríklad, že žiaci a žiačky mali tendenciu byť presvedčení o tom, že tvrdeniam rozumujú, hoci to nemusí byť pravda. Pri šiestich položkách, ktoré boli na testovanie vo fokusových skupinách vybrané najmä pre ich vysokú nezodpovedanosť, sa potvrdili predpoklady o nedostatočnom či nesprávnom pochopení daných tvrdení. Zároveň sa ukázalo, že pri budúcom testovaní je potrebné zvážiť úpravy možnosti odpovedí tak, aby bolo možné pri vyhodnotení oddeliť skupinu žiakov a žiačok, ktorí rozumejú tvrdeniu v položke, avšak odpovedať z rôznych dôvodov nechcú, od

tej skupiny žiakov a žiačok, ktorí na položku odpovedať nechcú s vedomím, že nemajú dostatok informácií na to, aby vedeli zaujať zodpovedný postoj. Z hľadiska výskumného zámeru sa tiež ukazuje ako otázka voľba vnútornej ponuky (skôr súhlasím/skôr nesúhlasím), ktorá nie vždy odpovedá intenzite príklonu k demokratickému alebo extrémistickému pólu, ale môže byť aj „únikovou“ voľbou v prípade, že respondent alebo respondentka sa nevie alebo nechce rozhodnúť. Tieto zistenia, ktoré takisto vyplynuli z analýzy interakcií žiakov a žiačok vo fokusových skupinách, je potrebné brať do úvahy pri analýze výsledkov v prípadnom ďalšom testovaní s pomocou revidovaného dotazníka *Postoje*.

Zdroje

24

- Bhui, K., Warfa, N., & Jones, E. (2014). Is Violent Radicalisation Associated with Poverty, Migration, Poor Self-Reported Health and Common Mental Disorders? *PLoS ONE*, 9(3), e90718.
- Castelli Gattinara, P., & Pirro, A. L. (2019). The far right as social movement. *European Societies*, 21(4), 447-462.
- Hansen, M. A., & Olsen, J. (2019). Flesh of the Same Flesh: A Study of Voters for the Alternative for Germany (AfD) in the 2017 Federal Election. *German Politics*, 28(1), 1-19.
- Minkenberg, M. (2013). The European Radical right and xenophobia in West and East: Trends, Patterns and Challenges. In R. Melzer, & S. Serafin, *Right-wing extremism in Europe. Country analyses, counter-strategies and labor-oriented exit strategies* (s. 9-33). Berlin: Friedrich Ebert Stiftung.
- Mudde, C. (2007). *Populist radical right parties in Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mudde, C. (2014). Fighting the system? Populist radical right parties and party system change. *Party Politics*, 20(2), 217-226.
- Rooduijn, M. (2014). Vox populismus: a populist radical right attitude among the public? *Nations and Nationalism*, 20(1), 80-92.
- Saull, R. (2015). Capitalism, crisis and the far-right in the neoliberal era. *Journal of International Relations and Development*, 18(1), 25-51.
- Slovenské národné stredisko pre ľudské práva. (2022). *Podpora demokratických hodnôt medzi stredoškolskou mládežou. Výskum postojov žiakov a žiačok stredných škôl k vybraným aspektom extrémizmu*. Bratislava: Slovenské národné stredisko pre ľudské práva.
- Vergani, M., Iqbal, M., Ilbahar, E., & Barton, G. (2020). The Three Ps of Radicalization: Push, Pull and Personal. A Systematic Scoping Review of the Scientific Evidence about Radicalization Into Violent Extremism. *Studies in Conflict & Terrorism*, 43(10), 854.

Zoznam grafov a tabuliek

Graf 1	Medzipoložková korelácia v dotazníku Postoje	13
Graf 2	Miera citlivosti jednotlivých položiek dotazníka Postoje	14
Graf 3	Početnosť odpovedí „neviem“ v dotazníku Postoje podľa položiek dotazníka	14
Graf 4	Rozdelenie vo fokusových skupinách podľa typu školy	16
Graf 5	Rozdelenie vo fokusových skupinách podľa pohlavia	18
Graf 6	Rozdelenie vo fokusových skupinách podľa veku	20
Graf 7	Porovnanie rozloženia odpovedí na položku 4 dotazníka Postoje v súbore 2022 a fokusových skupinách 2023	21
Graf 8	Porovnanie rozloženia odpovedí na položku 13 dotazníka Postoje v súbore 2022 a fokusových skupinách 2023	22
Graf 9	Porovnanie rozloženia odpovedí na položku 2 dotazníka Postoje v súbore 2022 a fokusových skupinách 2023	23
Graf 10	Porovnanie rozloženia odpovedí na položku 11 dotazníka Postoje v súbore 2022 a fokusových skupinách 2023	24
Graf 11	Porovnanie rozloženia odpovedí na položku 1 dotazníka Postoje v súbore 2022 a fokusových skupinách 2023	25
Graf 12	Porovnanie rozloženia odpovedí na položku 14 dotazníka Postoje v súbore 2022 a fokusových skupinách 2023	26
Tabuľka 1	Je pre Vás tvrdenie 4. Inštitúcie Európskej únie v Bruseli zohľadňujú hlas bežných ľudí. zrozumiteľné? Viete odpovedať bez zaváhania?	26
Tabuľka 2	Je pre Vás tvrdenie 13. Zrušil/a by som všetky inštitúcie, lebo sú ovládané zákulisnými záujmovými skupinami a neslúžia bežným ľuďom. zrozumiteľné? Viete odpovedať bez zaváhania?	26
Tabuľka 3	Je pre Vás tvrdenie 11. Keby som bol/a premiérom, prijal/a by som dôrazné opatrenia, aby ľudia ako George Soros neovládali našu ekonomiku. zrozumiteľné? Viete odpovedať bez zaváhania?	26
Tabuľka 4	Je pre Vás tvrdenie 2. Židia majú privilegované postavenie v spoločnosti. zrozumiteľné? Viete odpovedať bez zaváhania?	26
Tabuľka 5	Je pre Vás tvrdenie 1. Zákony prijímané v Slovenskej republike by mali vyhovovať hlavne Slovákom, čiže občanom slovenskej národnosti. zrozumiteľné? Viete odpovedať bez zaváhania?	26
Tabuľka 6	Je pre Vás tvrdenie 14. Ak by niekto v Slovenskej republike verejne znevažoval slovenský národ, bol/a by som ochotný/á sa fyzicky pobiť. zrozumiteľné? Viete odpovedať bez zaváhania?	26

Príloha 1 Dotazník dopytovania na problematické položky

Milí študenti a milé študentky,

Vaši spolužiaci a spolužiačky po celom Slovensku v minulosti vypĺňali a aj v budúcnosti budú opätovne vypĺňať dotazník o ich postojoch a názoroch na aktuálne spoločenské a politické témy, ale aj na to, ako má štát, v ktorom žijeme, vyzerieť. V súvislosti s týmito celoslovenskými prieskumami nám veľmi záleží na tom, aby **vzájomné porozumenie slov, pojmov a viet**, ktoré v tomto dotazníku používame, bolo čo najlepšie.

Dnes sme sa tu preto stretli, aby **ste nám pomohli** objasniť, do akej miery je pre Vás zrozumiteľných šesť z otázok tohto dotazníka.

Nie je našim zámerom zisťovať, aké názory máte na dané témy, ani aké sú Vaše postoje voči daným spoločenským alebo aj politickým problémom. Naše otázky smerujú predovšetkým k tomu, aby sme si overili, či a ako konkrétne otázky chápete.

Nemusíte sa báť odpovedať úprimne, spontánne, pravdivo a nezávisle od názorov iných. Naš výskumný tím Vám garantuje anonymitu.

Tím SNSLP

1. **Kód školy:** .....

2. **Vek:** .....

3. **Pohlavie**

- a. Muž
- b. Žena

Prosím, prečítajte si nasledujúce tvrdenia z nášho dotazníka, zamyslite sa nad tým, ako chápete tieto tvrdenia, a zodpovedajte otázky, ktoré sú pri nich uvedené.

Tvrdenie 1. Zákony prijímané v Slovenskej republike by mali vyhovovať hlavne Slovákom, čiže občanom slovenskej národnosti.

- a. Rozhodne nesúhlasím, zákony musia vyhovovať všetkým bez ohľadu na národnosť.
- b. Skôr nesúhlasím, väčšina zákonov by mala vyhovovať všetkým bez ohľadu na národnosť.
- c. Skôr súhlasím, väčšina zákonov by mala vyhovovať občanom slovenskej národnosti.
- d. Rozhodne súhlasím, zákony musia vyhovovať v prvom rade občanom slovenskej národnosti.
- e. Nevieam.

- Je pre Vás tvrdenie zrozumiteľné? Viete odpovedať bez zaváhania?
  - Áno
  - Nie
- Podčiarknite v tvrdení slová, ktoré sú pre Vás nezrozumiteľné, prípadne ťažko zrozumiteľné.
- Ktoré slovo Vám napadlo ako prvé, keď ste si prečítali slovné spojenie „**zákony pre Slovákov**“?

- Čo by ste potrebovali vedieť, aby ste vedeli zodpovedne odpovedať na otázku, do akej miery súhlasíte alebo nesúhlasíte s tvrdením č. 1?

- Skúste zvýraznené tvrdenie č. 1 prepísať vlastnými slovami.

- Uvedte príklad zákona, o ktorom ste v poslednom období dozvedeli, že by podľa Vás mal vyhovovať hlavne Slovákom, avšak nevyhovuje.

- Tvrdenie 14. Ak by niekto v Slovenskej republike verejne znevažoval slovenský národ, bol/a by som ochotný/á sa fyzicky pobiť.

- a. Rozhodne by som sa nešiel/nešla pobiť.
- b. Skôr by som nebol/a ochotný/á sa pobiť.
- c. Skôr by som bol/a ochotný/á sa pobiť.
- d. Rozhodne by som sa išiel/išla pobiť.
- e. Neviem.

- Je pre Vás tvrdenie zrozumiteľné? Viete odpovedať bez zaváhania?

- Áno
- Nie

- Podčiarknite v tvrdení slová, ktoré sú pre Vás nezrozumiteľné, prípadne ťažko zrozumiteľné.
- Ktoré iné slovo Vám napadlo ako prvé, keď ste si prečítali slovo „**znevažovať**“?

- Ktorá reakcia je podľa Vás oprávnená v prípade, ak dochádza k znevažovaniu národa?

Tvrdenie 4. Inštitúcie Európskej únie v Bruseli zohľadňujú hlas bežných ľudí.

- a. Rozhodne nesúhlasím, vôbec nezohľadňujú hlas bežných ľudí.
  - b. Skôr nesúhlasím, väčšinou nezohľadňujú hlas bežných ľudí.
  - c. Skôr súhlasím, väčšinou zohľadňujú hlas bežných ľudí.
  - d. Rozhodne súhlasím, vždy zohľadňujú hlas bežných ľudí.
  - e. Neviem.
- Je pre Vás tvrdenie zrozumiteľné? Viete odpovedať bez zaváhania?
    - Áno
    - Nie
  - Podčiarknite v tvrdení slová, ktoré sú pre Vás nezrozumiteľné, prípadne ťažko zrozumiteľné.
  - Ktoré slovo Vám napadlo ako prvé, keď ste si prečítali slovo „**Brusel**“?

28

- Čo by ste potrebovali vedieť, aby ste vedeli zodpovedne odpovedať, do akej miery súhlasíte alebo nesúhlasíte s tvrdením 4

- Skúste zvýraznené tvrdenie 4 prepísať vlastnými slovami.

- Vymenujte niektoré z inštitúcií Európskej Únie v Bruseli.

• Kto sú, podľa Vás, bežní ľudia?

Tvrdenie 13. **Zrušil/a by som všetky inštitúcie, lebo sú ovládané zákulisnými záujmovými skupinami a neslúžia bežným ľuďom.**

- a. Rozhodne by som nerušil/a žiadne inštitúcie. Žiadne zákulisné záujmové skupiny neexistujú.
- b. Skôr by som žiadne inštitúcie nerušil/a. Vplyv zákulisných záujmových skupín je málo pravdepodobný.
- c. Skôr by som zrušil/a všetky inštitúcie. Vplyv zákulisných záujmových skupín je dosť pravdepodobný.
- d. Rozhodne by som zrušil/a všetky inštitúcie, lebo sú ovládané zákulisnými záujmovými skupinami.
- e. Neviem.

• Je pre Vás tvrdenie zrozumiteľné? Viete odpovedať bez zaváhania?

- Áno
- Nie

- Podčiarknite v tvrdení slová, ktoré sú pre Vás nezrozumiteľné, prípadne ťažko zrozumiteľné.
- Ktoré slovo Vám napadlo ako prvé, keď ste si prečítali slovo „**inštitúcia**“?

29

- Čo by ste potrebovali vedieť, aby ste vedeli zodpovedne odpovedať, do akej miery súhlasíte alebo nesúhlasíte s tvrdením 13?

- Skúste zvýraznené tvrdenie 13 prepísať vlastnými slovami.

- Vymenujte nejaké záujmové skupiny.

- Ktoré inštitúcie sú na Slovensku najdôležitejšie pre chod štátu?

Tvrdenie 11. **Keby som bol/a premiérom, prijal/a by som dôrazné opatrenia, aby ľudia ako George Soros neovládali našu ekonomiku.**

- a. Rozhodne by som také opatrenia neprijal/a. Nemyslím si, že ľudia ako George Soros ovládajú našu ekonomiku.
- b. Skôr by som také opatrenia neprijal/a. Je málo pravdepodobné, že ľudia ako George Soros ovládajú našu ekonomiku.
- c. Skôr by som také opatrenia prijal/a. Je pravdepodobné, že ľudia ako George Soros ovládajú našu ekonomiku.
- d. Rozhodne by som také opatrenia prijal/a. Ľudia ako George Soros ovládajú našu ekonomiku.
- e. Nevieam.

- Je pre Vás tvrdenie zrozumiteľné? Viete odpovedať bez zaváhania?
  - Áno
  - Nie
- Podčiarknite v tvrdení slová, ktoré sú pre Vás nezrozumiteľné, prípadne ťažko zrozumiteľné.
- Ktoré slovo Vám napadlo ako prvé, keď ste si prečítali meno „**George Soros**“?

- Čo by ste potrebovali vedieť, aby ste vedeli zodpovedne odpovedať na otázku, do akej miery súhlasíte alebo nesúhlasíte s tvrdením 11?

- Skúste zvýraznené tvrdenie 11 prepísať vlastnými slovami.

- Čím je, podľa Vás, riadená naša ekonomika?

Tvrdenie **2. Židia majú privilegované postavenie v spoločnosti.**

- a. Rozhodne nesúhlasím.
- b. Skôr nesúhlasím ako súhlasím.
- c. Skôr súhlasím ako nesúhlasím.
- d. Rozhodne súhlasím.
- e. Neviem.

- Je pre Vás tvrdenie zrozumiteľné? Viete odpovedať bez zaváhania?
  - Áno
  - Nie
- Podčiarknite v tvrdení slová, ktoré sú pre Vás nezrozumiteľné, prípadne ťažko zrozumiteľné.
- Ktoré slovo Vám napadlo ako prvé, keď ste si prečítali slovo „**Židia**“?

- Čo by ste potrebovali vedieť, aby ste vedeli zodpovedne odpovedať, do akej miery súhlasíte alebo nesúhlasíte s tvrdením 2?

- Skúste zvýraznené tvrdenie 2 prepísať vlastnými slovami.

- Kto má, podľa Vás, v našom štáte najviac zvýhodnené postavenie?

Príloha 2 Návrh na zmeny vo formuláciách dotazníka v šiestich položkách pre ďalšie zisťovanie

Pôvodné položky v dotazníku Postoje	Návrh revidovaného dotazníka Postoje
1. Zákony prijímané v Slovenskej republike by mali vyhovovať hlavne Slovákom, čiže občanom slovenskej národnosti.	1. Zákony na Slovensku by mali vyhovovať v prvom rade ľuďom slovenskej národnosti, a až potom ostatným menšinám.
2. Židia majú privilegované postavenie v spoločnosti.	2. Židovská menšina má väčší vplyv na dianie v spoločnosti ako iní ľudia.
3. Nevadilo by mi, ak by si ku mne v autobuse sadol neznámy človek inej farby pleti.	3. Nevadilo by mi, ak by si ku mne v autobuse sadol neznámy človek inej farby pleti.
4. Inštitúcie Európskej únie v Bruseli zohľadňujú hlas bežných ľudí.	4. Predstavitelia Európskej únie v Bruseli nerozhodujú pre bežných ľudí, ktorí ich volili, ale pre seba.
5. Je správne, ak Slovenská republika prijíma moslimských migrantov.	5. Je správne, ak Slovenská republika prijíma moslimských migrantov.
6. Naša krajina potrebuje silnú a rozhodnú vodcovskú osobnosť viac ako kompromis viacerých názorov.	6. Naša krajina potrebuje silnú a rozhodnú vodcovskú osobnosť viac ako kompromis viacerých názorov.
7. Vadí mi, ak sa na verejnosti zamilovane bozkávajú ľudia rovnakého pohlavia.	7. Vadí mi, ak sa na verejnosti zamilovane bozkávajú ľudia rovnakého pohlavia.
8. Nevadilo by mi, ak by k nám do triedy prišiel nový žiak alebo žiačka rómskej národnosti a sadol/sadla by si ku mne.	8. Nevadilo by mi, ak by k nám do triedy prišiel nový žiak alebo žiačka rómskej národnosti a sadol/sadla by si ku mne.
9. Diktatúra by bola v Slovenskej republike lepšie zriadenie než demokracia.	9. Diktatúra by bola v Slovenskej republike lepšie zriadenie než demokracia.
10. Utečenci majú v Slovenskej republike viac sociálnych výhod ako my.	10. Utečenci majú v Slovenskej republike viac sociálnych výhod ako my.
11. Keby som bol/a premiérom, prijal/a by som dôrazné opatrenia, aby ľudia ako George Soros neovládali našu ekonomiku.	11. Keby som bol premiér, vyhnal by som všetkých židov z politiky.
12. Som pripravený/á ísť do ulíc demonštrovať proti ďalšiemu prijímaniu moslimských migrantov na Slovensko.	12. Som pripravený/á ísť do ulíc demonštrovať proti ďalšiemu prijímaniu moslimských migrantov na Slovensko.
13. Zrušil/a by som všetky inštitúcie, lebo sú ovládané zákulisnými záujmovými skupinami a neslúžia bežným ľuďom.	13. Štátne inštitúcie, ktoré sú ovládané záujmami elit a neslúžia bežným ľuďom, by som zrušil/a.
14. Ak by niekto v Slovenskej republike verejne znevažoval slovenský národ, bol/a by som ochotný/á sa fyzicky pobiť.	14. Kvôli urážkam na adresu slovenského národa by som bol/a ochotný/á sa aj pobiť.
15. Radšej by som podporil/a jednotlivca, ktorý vie urobiť rázne rozhodnutie, než niekoho, kto sa rozhoduje na základe diskusie s viacerými.	15. Radšej by som podporil/a jednotlivca, ktorý vie urobiť rázne rozhodnutie, než niekoho, kto sa rozhoduje na základe diskusie s viacerými.
16. Chcel/a by som byť členom občianskej vlakovkej hliadky, ktorá chráni bežných ľudí pred rómskou menšinou.	16. Chcel/a by som byť členom občianskej vlakovkej hliadky, ktorá chráni bežných ľudí pred rómskou menšinou.
17. Ak by som mal/a homosexuálneho učiteľa/učiteľku, sťažoval/a by som sa vedeniu školy.	17. Ak by som mal/a homosexuálneho učiteľa/učiteľku, sťažoval/a by som sa vedeniu školy.
18. Ak človek inej farby pleti nejako narúša verejný poriadok, mám právo zakročiť silou.	18. Ak človek inej farby pleti nejako narúša verejný poriadok, mám právo zakročiť silou.
19. Ľudia majú právo vtrhnutím do parlamentu vyjadriť nesúhlas s jeho rozhodnutiami.	19. Ľudia majú právo vtrhnutím do parlamentu vyjadriť nesúhlas s jeho rozhodnutiami.
20. Som ochotný/á pomáhať utečencom.	20. Som ochotný/á pomáhať utečencom.

